

Abdulkerim Seber

Doç. Dr., İbrahim Çeçen Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., İbrahim Çeçen University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsis
Ağrı/Turkey
aseber@agri.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4881-3815

Süleyman Can

Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı
Lecturer, Kırklareli University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric
Kırklareli/Turkey
suleyman0202@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9297-9978

Makale Bilgileri

Makale Türü: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi: 24.04.2022

Kabul Tarihi: 06.06.2022

Yayın Tarihi: 15.06.2022

Yayın Sezonu: Haziran/June 2022

DOI: <https://doi.org/10.54958/iad.1108136>

Atf/Citation: Abdulkerim Seber – Süleyman Can. “Kur’an’ın Filolojik Tefsiri Bağlamında Abdullah b. Abbas’ın Yeri ve Önemi = The Place and Importance of Abdullah b. Abbas within the Context of the Philological Tafseer of the Qur’an”. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 11 (Haziran 2022), 138-160. <https://doi.org/10.54958/iad.1108136>

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Kur’an’ın Filolojik Tefsiri Bağlamında Abdullah b. Abbas’ın Yeri ve Önemi

Öz

Peygamber’in (a.s.) vefatının ardından Kur’an’ın yorum ve tefsiriyle ilgili bir kısım problemler yaşanmış ve problemlerin çözümü konusunda sahabe (r.a.), var gücüyle çalışmaktan geri kalmamıştır. Bu çalışanlar içinde, genç yaşına rağmen, Kur’an’la ilgili bilgisi bizzat Rasûlullah (a.s.) tarafından onaylanan ve ashabın da fikirlerinden istifade ettiği Abdullah b. Abbas gelmektedir. İbn Abbas’ın Arap diline hakimiyeti ve Kur’an’la ilgili açıklamaları Buhârî (ö. 256/870), Taberî (ö. 256/870), İbnu’l-Esîr (ö. 630/1233), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Süyûtî (ö. 911/1505) gibi birçok alimin kitaplarında zikredilmekte¹, sonra gelen müfessirlerin kitapla-

¹ Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr eî-Taberî, *Câmi’u’l-beyân an te’vili âyi’l-Kur’an*, (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-‘ilmiyye 1992), 12: 19-28; ‘İzzüddîn Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî (İbnu’l-Esîr), *Usdu’l-gâbe fi ma’rifeti’s-şahâbe*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm 1433/2012), 3: 193; ‘İmâduddîn Ebû’l-Fidâ İsmâîl b. Ömer (İbn

rında da görüşlerine yer verilmektedir. Çalışmada, öncelikle İbn Abbas'ın hayatı, hocaları, öğrencileri, ders metodu ve siyasi düşüncesi ele alınmış, ardından "filoloji" ve "filolojik tefsir" kavramı incelenmiştir. Daha sonra da İbn Abbas'ın Kur'an ayetleri hakkında yaptığı tefsir ve yorumlarla ilgili örnekler filolojik tefsir bağlamında incelenmiştir. Kur'an-ı Kerim'i rivayet ve dirayet metoduyla tefsir eden ve genel kabule göre lugavî tefsirin kurucusu olarak bilinen İbn Abbas, aynı zamanda Kur'an müfredatının tefsirinde Arap şiirini delil olarak kullanan, Kur'an'daki garip lafızların tefsirinde şiirden faydalanan ilk müfessir olarak görülmektedir. Rivayet ve dirayet yöntemiyle tefsir yapan ve bu alanda en önemli kaynak olarak kabul edilen İbn Abbas, tefsir kaynakları ile ilgili farklı yöntemleri kullanmıştır. O, Kur'an'da herhangi bir ayetteki anlaşılmayan kelimeleri, kimi zaman başka bir ayetle açıklamış, bazen de konuyla ilgili bir hadis yardımıyla çözüme ulaşmıştır. Yapılan çalışmanın amacı, tefsir kaynaklarından örnekler ışığında İbn Abbas'ın filolojik tefsirdeki konumu ve öneminin ortaya konarak hem Tefsir hem de Arap dili ve Belagatı alanına katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Filolojik Tefsir, Abdullah b. Abbas, Kur'an, Sünnet, Şiir

The Place and Importance of Abdullah b. Abbas within the Context of the Philological Tafseer of the Qur'an

Abstract

After the death of the Prophet (PBUH), there were some problems with the interpretation and exegesis of the Qur'an, and the companions (RA) did not lag behind in working with their imagination to solve the problems. Despite his young age, Abdullah bin Abbas was among these, whose knowledge of the Qur'an was personally approved by the Messenger of Allah (PBUH) and whose ideas the companions have benefited from. Ibn Abbas's command of the Arabic language and his explanations of the Qur'an are mentioned in the books of many scholars such as Bukhari (d 256/870), Tabari (d 256/870), Ibnu'l-Esir (d 630/1233), Ibn Kathir (d 774/1373), Suyûtî (d 911/1505), and his views are also included in the books of the later commentators. In the study, first of all, Ibn Abbas's life, teachers, students, teaching method and political thought were discussed, and then the concept of "philology" and "philological exegesis" was examined. Later, examples of Ibn Abbas's tafsir and comments on the verses of the Qur'an were examined in the context of philological tafsir. Ibn Abbas, known as the founder of the Tafseer al-Lughawi, who interpreted the Holy Qur'an by the method of narration and recitation and is generally accepted to be the first mufasssîr to use Arabic poetry as evidence in the tafsir of the Qur'an curriculum, and to use poetry in the tafsir of strange sayings in the Qur'an. Ibn Abbas, who made tafsir using the method of narration and dirayat and is considered the most important source in this field, used different methods related to tafsir sources. He sometimes explained the incomprehensible words in any verse of the Qur'an with another verse, and sometimes came to a solution with the help of a hadith on the subject. The

Keşîr), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (Beirut: Mektebetu'l-me'ârif 1410/1990), 8: 301; Ebü'l-Faql Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Çur'an*, nşr. Mustafâ Dîb el-Buğâ, (Dimaşk: Dâru İbn Keşîr 2006), 2: 187; Fuât Sezgin, *Târihu't-turâşî'l-'Arabî*, trc. Mahmud Fehmi Hicâzî, (Riyat: by. 1411/1991), 1: 45; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları 1971), 277.

aim of the study is to contribute to the field of both Tafsir and Arabic language and rhetoric by revealing the position and importance of İbn Abbas in philological exegesis in the light of examples from tafsir sources.

Keywords: Philological Commentary, Abdullah b. Abbas, Qur'an, Sunnah, Poetry

Giriş

Hz. Muhammed'den (a.s.) sonra, Kur'an'ın manalarını en iyi kavrayan şüphesiz sahabilerdir. Çünkü onlar, bizzat vahiy dönemini yaşamış, anlamadıkları konuları vahyin muhatabı olan Hz. Muhammed'e (a.s.) sorarak öğrenmişlerdir. Ashabın Kur'an'la ilgili bilgileri ve Kur'an'daki her bir lafzı anlayıp anlamadıkları konusunda, ilk dönemden beri tartışmalar olmuştur. Ancak sahabe-i kirâm içinde, Abdullah b. Abbas (ö.32/646) gibi Kur'an'ı Kerim'i tefsir konusunda, son derece yetkin şahsiyetler bulunduğu da kabul gören bir gerçektir. Kur'an-ı Kerim'i rivayet ve dirayet metoduyla tefsir eden ve genel kabule göre lugavî tefsirin kurucusu olarak bilinen İbn Abbas, aynı zamanda Kur'an'daki garip lafızlarının tefsirinde Arap şiirinden faydalanan ilk müfessir olarak görülmektedir.² Abdullah b. Abbas'a bizzat Rasûlullah (a.s.) tarafından; "Müfessirlerin İmamı, Kur'an-ı Kerim'in Tercümanı, Ümmetin Bilgini" gibi ünvanlar verildiği, "Allah'ım, ona Kitab'ı öğret."³ tarzındaki Rasûlullah (a.s.)'in hususi duasına mazhar olduğu bildirilmektedir.

Konumuzla ilgili Türkiye'de "Ali Bulut'un (Hicri ilk üç asırda Kur'an filolojisine dair eser veren ilim adamları ve eserleri) adlı yüksek lisans tezi, İsmail Aydın'ın (Filolojik tefsirin doğuşu ve gelişimi) adlı doktora tezi çalışmaları mevcuttur. Ayrıca Ali Bulut'un (Kur'an filolojisine dair İbn Abbâs'a nispet edilen üç eser), Mustafa Çetin'in (Abdullah b. Abbas (r.a.) ve tefsiri), Ali Özek'in (Dirayet müfessiri İbn Abbas), İsmail Cerrahoğlu'nun (Abdullah b. Abbas ve tefsir ilmindeki yeri), İsmail Aydın'ın (İbn Abbas: Filolojik tefsirin öncüsü), Saida Saipova'nın (İbn Abbas (68/687) ve Kur'an yorumlamaları) ve Mehmet Ali Durur'un, (Dilbilimsel tefsirin gelişimi ve İbn Abbâs'ın dilbilimsel tefsire etkisi)" gibi makale çalışmaları bulunmaktadır.

İbn Abbas, Kur'an tefsirlerinde müracaat edilen en önemli şahsiyetlerden birisi olmuş, özellikle son dönemlerde onun hakkında Türkiye'de bir doktora bir yüksek lisans tezi ve yedi tane de makale çalışması yapıldığı tespit edilmiştir. Dini sahada yazılan eserler genel olarak Abdullah b. Abbas'ın tefsir ilmine katkısından bahsetmektedir. Ülkemizde yapılan akademik çalışmalarda da onun tefsir ilmine katkıları ele alınmaktadır. Ancak bu çalışmalarda İbn Abbas'ın görüş ve fikirleri genel bir çerçevede değerlendirilmekte, filolojiye yönelik çalışmaları ikinci planda tutulmak-

² İbnu'l-Eşîr, *Usdu'l-gâbe*, 692.

³ Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî, el-Câmi'u's-şâhîh, nşr. Muḥammed Zühayr b. Naşr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Kitâbu'l-İlim", 17 (No: 75).

tadır. Çalışmamızda, İbn Abbas'ın filolojik olarak tefsîr ilmine katkıları incelenip tespit edilecektir. Hadis ve tefsir kaynakları incelendiğinde Abdullah b. Abbas'ın tefsirlerinde, Kur'an; sünnet, Arap şiiri, Arap dili kuralları ve deyimleri, sebab-i nüzûle tefsir yöntemleri kullanarak tefsir ettiği görülmektedir. İbn Abbas'ın tefsir yöntemlerinden olan sebebi nüzûl dışındaki diğer yöntemlerin filolojiyle ilişkisi olması sebebiyle bu çalışmada, Kur'an'ı Kerim'in, öncelikle Kur'an, daha sonra sünnet, Arap şiiri ve Arap dili kuralları yöntemleri kullanılarak İbn Abbas tarafından tefsir edilmesi konusu ele alınacaktır.

1. Abdullah b. Abbas'ın Hayatı, Kişiliği, İlmi ve Eserleri

1.1. İbn Abbas'ın Hayatı ve Kişiliği

Abdullah b. Abbas'ın babası, Hz. Muhammed'in (a.s.) amcası olan Hz. Abbas b. Abdi'l-Muttalib b. Hâşim b. Abdi Menaf el-Kureyşî el-Hâşimî'dir (ö. 32/653). Annesi ise Hz. Muhammed'in (a.s.) hanımı olan Hz. Meymûne binti el-Hâris'in (ö. 51/671) kardeşi Hz. Ümmü'l-Fadl Lübâbe b. el-Hâris el-Hilâliyye'dir (ö. 65).⁴ Müslümanlar, Mekke'de Kureyş müşrikleri tarafından şiddetli bir muhasaraya tabi tutuldukları sırada,⁵ hicretten üç yıl önce Müslüman bir ailenin çocuğu olarak Mekke'de dünyaya gelmiştir.⁶

Rivayete göre İbn Abbas, babası ile beraber Mekke'nin fethinden önce hicret etmiş, onları Hz. Peygamber (a.s.), Cuhfe mevkiinde karşılamıştır. Abdullah b. Abbas'ın Mekke'nin fethinde bulunduğu, Huneyn ve Tâif'in fetihlerini gördüğü, Veda Haccı'na katıldığı bildirilmektedir.⁷ Gençlik yıllarını Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Hz. Ömer'in (ö. 23/644) halifeliği döneminde yaşayan İbn Abbas'ın, Hz. Ömer'in vefatında yirmi beş yaşlarında olduğu anlaşılmaktadır. Bir keresinde Kûfe'den gelen bir şahsın okuduğu Bakara Suresi 204. Ayeti dinleyen İbn Abbas, onun farklı bir kıraat okuduğunu görünce Hz. Ömer'e haber vererek bu ihtilâfin kaldırılmasını istemiştir.⁸ Ayrıca bu dönemde çözüme kavuşturulamayan dini konularda İbn Abbas'a danışıldığı, onun görüşlerine de müracaat edildiği bildirilmektedir. Hz. Ömer, onu sahabe-nin ileri gelenlerinin katıldığı ilim meclislerine davet etmiştir.⁹

⁴ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-mufessirîn*, (Kahire: b.y. 1976), 1: 65; İbnu'l-Eşîr, *Usdu'l-ğâbe*, 692.

⁵ Cemâluddîn Ebu'l-Ferac İbnu'l-Cevzî, *Şifatu's-şafve*, thk. Halid Mustafa Çarçûsî, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî 1433/2012), 1: 746.

⁶ Şah Mu'înuddîn Ahmed ve Sa'îd Şâhib Enşârî Nedvî, *Büyük İslâm Tarihi Asrı Saadet Peygamberimizin Ashâbi*, Çev. Ali Genceli, (İstanbul: Şamil Yayınevi 1337/1967), 2: 178.

⁷ İbn Keşîr, *el-Bidâye*, 8: 296.

⁸ Nedvî, *Asrı Saadet*. 2: 203-204.

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *eṭ-Ṭabakâtu'l-kubrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, (Kahire: Mektebetu'l-Hânevî 1421/2001), 2: 366.

Hiz. Osman (ö. 35/656) tarafından hicrî 27 yılında, Kuzey Afrika'nın fethi için Medine'den gönderilen orduda Abdullah b. Abbas da bulunmuştur.¹⁰ Bu seferde İslâm ordusu adına elçilik vazifesini ifa etmiştir.¹¹ Daha sonra hicretin 30. senesinde Hz. Sa'îd b. el-As'ın (ö. 59/679) ordusuyla beraber Cürcân ve Taberistan'ın fetihlerine katılmıştır.¹² Hicrî 35 yılında Hz. Osman'ın talimatıyla Hac Emiri olarak atanan İbn Abbas, bu görevi esnasında Kabe'de hacılara Nur Suresi'ni okumuş ve tefsirini yapmıştır.¹³

Hiz. Ali (ö. 40/661), halifeliği müddetince devlet işleri konusunda İbn Abbas'la istişare etmiştir.¹⁴ Hiz. Ali, İbn Abbas'ı Şam valisi olan Hiz. Muâviye'nin yerine tayin etmek istemiş ancak İbn Abbas, yapılan bu teklifi geri çevirmiştir.¹⁵ Bu dönemde ortaya çıkan bazı mürtedlerin ateşe atılmaları emri konusunda halifeye itiraz etmiş, Peygamber'in (a.s) "İrtidât eden (dinden çıkan) katledilir, ateşe atarak azap etmek Allah'a mahsus bir azaftır."¹⁶ hadisini okuyarak Hiz. Ali'nin ikna olmasını sağlamıştır.¹⁷

Abdullah b. Abbas, Hiz. Ali ile beraber Cemel Savaşı'na katılmış ve Hicaz'dan hareket eden kuvvetlere komuta etmiştir.¹⁸ Hicrî 39 yılında Hiz. Ali tarafından Basra valisi olarak atanan İbn Abbas, burada sünnetin öğretilmesi hususunda büyük çaba sarf etmiştir. O, yaptığı konuşmalarında "Allah'ım hak üzere Ali'ye yardım et!" diye dua etmiştir.¹⁹ Hicretin 40. yılında henüz Hiz. Ali'nin hayatta bulunduğu sırada, bir rivayette vazifeden istifa ederek bir başka rivayette ise halife tarafından azledilerek Basra valiliğinden ayrılmış, bir rivayette Tâif'e, bir başka rivayette ise Hicaz'a gidip inzivaya çekilmiştir. İbn Abbas Tâif'te, siyasî hayattan uzak ve ilimle meşgul olarak otuz sene daha yaşamıştır.²⁰ Farklı rivayete göre İbn Abbas, Hiz. Ali'nin şehid edilme-

¹⁰ İbn Keşîr, *el-Bidâye*, 8: 299. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *et-Târihu't-Taberî târihu'r-rusul ve'l-mülûk*, (Mekke: Dâru'l-ma'ârif 1387/1967), 4: 253;

¹¹ Nedvî, *Asrı Saadet*. 2: 181.

¹² Taberî, *et-Târihu't-Taberî*, 7: 269-270.

¹³ Taberî, *et-Târihu't-Taberî*, 7: 406; İbnü'l-Eşîr, *Usdu'l-gâbe*, 3:195; İbn Keşîr, *el-Bidâye*, 8: 303.

¹⁴ Nedvî, *Asrı Saadet*. 2: 182.

¹⁵ İbn Keşîr, *el-Bidâye*, 8: 299.

¹⁶ Buḥârî "Kitâbu'l-cihâd ve's-siyer" 148 (No: 3016).

¹⁷ Muhammed İbn Ebî Bekr İbn Kâyyim el-Cevziyye, *İlâmu'l-muvakkî'in 'an Rabbi'l-alemîn*, (Kahire: 1388/1968), 1: 13.

¹⁸ Nedvî, *Asrı Saadet*, 2: 184.

¹⁹ İbnü'l-Eşîr, *Usdu'l-gâbe*, 3: 194; Abdurrahmân b. Muhammed b. Haldûn, *el-Muḳaddime*, nşr. Étienne Marc Quatremère, (Beyrût: Mektebetu Lübnân 1992), 1: 682; Muhammed İbn Abdillâh en-Neysâbüri, *Ma'rifetu 'ulûmi'l-hâdiş*, Nşr. Seyyîd Muazzam Huseyn, (Kahire: b.y. 1937), 192.

²⁰ İbn Keşîr, *el-Bidâye*, 8: 304; Nedvî, *Asrı Saadet*, 2; 19; Taberî, *Târihu't-Taberî*, 5: 136-142.

sine kadar vali olarak kalmıştır. Öte yandan, Hz. Ali ile beraber Siffin Savaşı'na katılmış,²¹ savaş esnasında Hz. Ali'nin ordusunu desteklemek için asker hazırlayarak Basra'dan yardıma koşmuştur.²² Daha sonra da Hz. Hasan (ö.50/670) ve Muâviye'nin (ö. 60/680) anlaşmasına kadar Hz. Hasan'la birlikte bulunmuş, bir müddet sonra Mekke'de inzivaya çekilmiştir.²³ Miladi 658 yılında Nehrevân Savaşı'na da katıldığı bildirilen Abdullah b. Abbas, Hulefâ-i Râşidîn'den sonra iş başına geçen Emevîler Dönemi'nde de siyasi duruma göre bazı faaliyetlerde bulunmuştur.²⁴ İbn Abbas hicri 68, miladi 687 senesinde yetmiş yaşlarındayken Taif'te hayatını kaybetmiştir.²⁵

1.2. İbn Abbas'ın İlmî Şahsiyeti

Abdullah b. Abbas ilmi; “Allah'ın kitabı ve Hz. Peygamber'in (a.s.) sünneti” şeklinde tanımlamaktadır.²⁶ Ondaki ilim şu üç büyük sahabiden gelmektedir. Bunlar; Hz. Ömer b. Hattâb, Hz. Ali b. Ebî Tâlib, Hz. Übey b. Ka'b'tır (ö. 22/642).²⁷ O, ilim yolunda karşılaşılacak zorlukları “Talebe iken zelil idim.” sözleriyle dile getirmektedir.²⁸ İlmî nasıl elde ettiği sorulunca, “Çok soru soran dil ve anlayış sahibi bir kalp ile.” sözleriyle cevap vermiştir.²⁹ İbn Abbas'ın “Gecenin belli bir zamanında ilimle meşgul olmam, o saatleri ibadet ederek geçirmemden daha iyidir.” sözü, ilmi ibadete tercih ettiğinin açık bir delilidir.³⁰

İbn Abbas, “Muhacir olsun ensar olsun sahabenin ileri gelenlerine, Hz. Peygamber'in (a.s.) savaşlarını ve Kur'an'da nazil olan şeyleri sorardım. Onlardan hangisine gitsem, Resûlullah'a yakınlığımdan dolayı beni iyi karşılar ve sorduklarıma şevkle cevap verirdi.” demektedir.³¹ Bu bilgi, İbn Abbas'ın ilmi sadece Hz. Peygamber'den (a.s.) değil, aynı zamanda sahabeden de öğrendiğini göstermektedir. Ayrıca İbn Abbas'ın, Peygamber'in (a.s.) yaptığı bazı işleri Ebu'r-Râfi'ye (ö. 40/660) yazdığı rivayet edilmektedir.³² İbn Abbas'ın Ebu'r-Râfi'ye gelerek Peygamber'in (a.s.) o

²¹ Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed b. 'Abdi'l-Berr, *Câmi'u beyânî'l-ilm ve fadhli*, thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Zuheyrî, (Riyad: Dâru İbn Cevzî 1414/1994), 3: 939; Taberî, *et-Târihu't-Taberî*, 5: 54.

²² Nedvî, *Asrı Saâdet*, 2: 185.

²³ Taberî, *et-Târihu't-Taberî*, 5: 143.

²⁴ İbn 'Abdi'l-Berr, *Câmi'u beyân*, 3: 939.

²⁵ İsmail Lütfi Çakan – Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tdv Yayınları 1988), 1: 76-79.

²⁶ İbn Abdi'l-Berr, *Câmi'u beyân*, 1: 26.

²⁷ İbn Keşîr, *el-Bidâye*, 8: 298-299.

²⁸ Muhyiddin Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Süleyman el-Kâfiyeci, *Kitâbu't-teysîr fi kavâ'idî 'ilmi't-tefsîr*, nşr. İsmâîl Cerrahoğlu, (Ankara: Ankara Üni. İlahiyat yayınları 1974), 55.

²⁹ İbn Keşîr, *el-Bidâye*, 8: 299; İbnu'l-Cevzî, *Şifatu's-şafve*, 1: 749.

³⁰ İbn 'Abdi'l-Berr, *Câmi'u beyân*, 1: 24.

³¹ Muhammed b. Sa'd ez-Zuhrî, *Kitâbu't-Tabakât*, thk. Ali Muhammed Ömer, (Kahire: Mektebetu'l-Hancî 1421/2001), 2: 371.

³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kubrâ*, 2: 123.

gün ne yaptığını sorduğu, daha sonra söylenenleri yanındaki kişiye yazdırdığı söylenmektedir.³³ Bu haber, İbn Abbas'ın kendisinin bizzat kitap yazmasa bile başkalarına yazdırdığını, başkalarına nispet edilen eserlerde emeğinin geçtiğini göstermektedir.

İbn Abbas'ın müstesna bir hafızaya sahip olduğu bildirilmektedir. Öyle ki, bir keresinde Ömer b. Ebû Rabî'a (ö. 95/713) ismindeki şairin yetmişden fazla beytini bir mecliste hafızasına alıp daha sonra ezbere tekrar etmiştir.³⁴ Ubeydullah b. Abdillâh b. Utbe (ö. 98/716), "İbn Abbas'ın bazı özellikleri ile diğer ashaba göre önde olduğunu, geçmişi iyi bildiğini, Rasûlullah'ın (a.s.) hâdislerini ondan daha iyi bilen birine rastlamadığını, onun görüşlerinden daha isabetli görüş sahibi birisini tanımadığını ifade etmektedir. Arap şiiri, Arap edebiyatı, hesap ilmi, tefsir ve miras konularını ondan daha iyi bilen birinin olmadığını söylemektedir."³⁵ İslâmî ilimlerin pek çok sahasında mütehasıs olan İbn Abbas'ın, "Baḥru'l-İlim, Ḥıbru'l-Ümme, Ter-cümânü'l-Kur'ân" gibi adlarla yâd edildiği görülmektedir.³⁶

1.3. İbn Abbas'ın Hocaları

Hz. Peygamber'in (a.s.), çocuk yaştaki İbn Abbas'a bazı kelimeleri ve hâdisleri öğretmiş olması, onun ilk hocasının Resûlullah (a.s.) olduğunu göstermektedir. İbn Abbas, Hz. Muhammed'in (a.s.) ardından, en fazla Hz. Ali'nin sözlerinden faydalandığını ifade etmektedir.³⁷ Ayrıca Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman ile de pek çok konuda görüş alışverişinde bulunduğu bilinmektedir.³⁸ Keza sahabenin birçoğuna sorular sorup onlardan ilim öğrendiğini bizzat kendisi anlatmaktadır.³⁹ Zeyd b. Sabit'in (ö. 45/665) uykusundan uyanmadan onun kapısına gelip kapının önünde oturduğu, kendisine "Zeyd'i uyandırıl mı?" dediğinde buna razı olmadığı ve orada uzun süre beklediği bildirilmektedir.⁴⁰ Bir gün İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit, bineğine bindiği sırada onun hayvanının üzengilerini tutmuş ve "Biz âlimlerimize bu şekilde davranmakla emrolunduk." demiştir. Bunun üzerine Zeyd b. Sabit bineğinden inmiş

³³ Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-'Aşkalânî, *el-İşâbe fî Temyizi's-Şahâbe*, (Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye 1328), 2: 323.

³⁴ İbn 'Abdi'l-Berr, *Câmi'u beyân*, 1: 82-84.

³⁵ İbnü'l-Eşîr, *Usdu'l-ğâbe*, 3: 193; İbn Keşîr, *el-Bidâye*, 8: 301.

³⁶ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātu'l-kubrâ*, 2: 120-121; İbn Keşîr, *el-Bidâye*, 1: 272.

³⁷ İbnü'l-Eşîr, *Usdu'l-ğâbe*, 3:194; Muhammed Ebû Zehra, *İslam'da Fikihî Mezhepler Tarihi*, trc. Abdulkâdir Şener, (İstanbul: Hisar Yayınevi 1976), 67.

³⁸ İbn Keşîr, *el-Bidâye*, 8: 303.

³⁹ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātu'l-kubrâ*, 2:371.

⁴⁰ İbrâhîm b. Sa'dullah İbn Cemâ'a el-Kinânî, *Tezkiratu's-sâmi' ve'l-mütekellim fî edebi'l-âlim ve'l-müte'allim*, Thk. Muhammed Hâşim en-Nedvî, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İlmiyye 1429/2008), 96.

ve onun elini öperek “Bize, Rasûlullah’ın (a.s.) ehl-i beytine, bu şekilde muamele etmemiz emredildi.” şeklinde karşılık vermiştir.⁴¹

1.4. İbn Abbas’ın Talebeleri

İbn Abbas’ın yetiştirdiği talebelerin, tefsir alanında meşhur olmuş kimseler olduğu görülmektedir. “Bunlar; Alkame b. Kays (ö. 62/682), Mesruk b. El-Ecdâ (ö. 63/683), Ebû'l-Âliye (ö. 93/711), Sa’îd b. Cübeyr (ö. 95/714), İbrahim en-Neha’i (ö. 95/714), Mücâhid (ö. 103/721), İkrime (ö. 105/723), ed-Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/723), Tavus b. Keysân (ö. 106/724), Muhammed b. el-Ka'b el-Kurezî (ö. 108/726), eş-Şa’bi (ö. 109/727), el-Hasan el-Basrî (ö. 110/728), Muhammed b. Sirîn (ö. 110/728), Atiye b. Avfi (ö. 111/729), Ata b. Ebî Rabah (ö. 115/733), Katade b. Di’âme (ö. 117/735), Atâ b. Dinar (ö. 129/743) gibi alimlerdir.”⁴²

1.5. İbn Abbas’ın Eğitim Metodu

Mücâhid, Arapçayı İbn Abbas’tan daha fasih konuşan hiç kimseyi görmediğini, ayrıca onun gerçek bir muallim ve iyi bir eğitimci olduğunu ifade etmektedir.⁴³ Verdiği özel derslerin dışında namazlardan sonra yaptığı konuşmalar ile meclisinde hazır olanların eğitim ve öğretimine önem vermiştir.⁴⁴ İslâm’ın geniş bir coğrafyaya yayılmasının ardından İbn Abbas, yaptığı yolculuklarında Arapça bilmeyen Müslümanlara konuşma yaparken tercüman kullanmış ve anlattıklarını onlara tercüme ettirmiştir. Suyûtî (ö. 911/1505), “Abdullah b. Abbas’ın Kâbe’nin avlusunda meydana oturduğunu, etrafını saran cemâatın ona Kur’an tefsiriyle ilgili sorular yönelttiğini söylemektedir.”⁴⁵ İbn Abbâs, tefsiri dört kısımda değerlendirmiş ve “Arapların, kendilerine ait olan lisanlarıyla bilebilecekleri tefsir” şeklinde nitelendirdiği Arap dili, şiir ve Arap lehçeleriyle tefsir metodunu her ortamda uygulamıştır.⁴⁶

1.6. İbn Abbas’ın Eserleri

1.6.1. Tefsîru İbn Abbas

Ali b. Ebî Talha’nın (ö. 143/760) rivayet ettiği tefsir hakkında, çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) “Ali b. Ebî Talha’dan rivayet edilen tefsire ait bir sahife Mısır’dadır. Bu sahife için Mısır’a yolculuk yapsa, yolculuk için çekilen sıkıntıya değer.” dediği rivayet edilmektedir.⁴⁷ *Taberî Tefsiri*’nde “Muâviye b. Salih (ö. 158/774), Abdullah b. Sâlih (ö. 223/837), Müsennâ b. İbrahim

⁴¹ Ebû ‘Abdillâh Hâriş el-Muhâsibî, *Risâletü'l-mustersidîn*, thk. Abdulfettâ Ebû Ğudde, (Halep: Mektebetü'l-matbûati'l-İslâmiyye), 1391/1971), 141; İbn Cemâ'a el-Kinânî, *Tezkirotu's-sâmi'*, 87.

⁴² Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 260.

⁴³ İbn Keşîr, *el-Bidâye*, 8:303.

⁴⁴ Nedvî, *Asrı Saâdet*, 2:208.

⁴⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, 2: 120.

⁴⁶ ‘Abdulhamid Mahmud Tahmaz, ‘Abdullah b. ‘Abbas el-imâmu'l-bahr ‘âlimu'l-‘asr, (Mısır: Dâru's-selâm 1987), 91.

⁴⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 2:188.

el-‘Âmilî (ö. 240/854), ve Ali b. Ebî Talhâ vasıtasıyla İbn Abbas’tan tefsîre dair nakiller bulunmaktadır.”⁴⁸ Buhârî bu tefsîrden bol miktarda dolaylı rivayetlerde bulunmakta ve sadece filolojik veya garîb kelimelere ait olanlarını almaktadır. Taberî de (ö. 310/923) bu tefsîrden garîb kelimelerin açıklamasıyla beraber ahkâma ait rivayetleri, sebab-i nüzûlla ilgili konuları, nâsîh ve mensûh gibi hususları da almıştır.⁴⁹ İbn Abbas’ın yazdığı rivayet edilen bu tefsir bize *Tefsîr-u İbn Abbas* ismiyle ulaşmıştır. Muhammed b. Sâib el-Kelbî (ö. 140/757), Ali b. Ebî Talha ve diğer râvîlerin İbn Abbas’a nisbet ederek rivayet ettiği tefsirleri yeniden gözden geçirmiştir.⁵⁰ Bu metinlerin hepsi, Ebû Tahir Muhammed İbn Yâkub el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414) tarafından *Tenvîru’l-mikbâs min tefsiri İbn Abbâs* ismiyle toplanmıştır.⁵¹

1.6.2. Mesâilu Nâfi’ bin el-Ezrak

Haricî reisi Nafi’ b. Ezrak’ın (ö. 65/685) Kur’an’ı Kerim’de zor anlaşılan iki yüz civarındaki kelimenin manaları hakkında İbn Abbas’a yönelttiği soruları içermektedir. İbn Abbas, bu sorulara eski Arap şiiirinden getirdiği şahidlerle cevap vermiştir.⁵² Suyûtî’nin *el-İtkân* adlı eserinde ele aldığı bu soru ve cevapları, Muhammed Fuat Abdülbâki (1882-1968), alfabetik sıraya göre düzenlemiş ve *Mu‘cemu garîbi’l-Kur’an* adlı eseriyle birlikte yayınlamıştır.⁵³

1.6.3. Lügatu’l-Kur’an

Abdullah b. el-Hasen b. Hasnûn el-Mukrî’nin (ö. 386/996) rivayet ettiği bu kitabın el yazması nüshası, Şam’daki Zâhiriyye Kütüphanesi’nde mevcuttur. Eser, 1947 senesinde Salâhuddin el-Müneccid (ö. 2010) tarafından *Lügatu’l-Kur’an* ismiyle Kahire’de yayımlanmıştır. Bunların dışında İbn Abbas’a, Hz. Abbas ve Hulefâi Râşidîn’in menkıbelerini konu edinen *Kasîdetu medh musned, Havâssu ba’dî’l-ed’iye, Du’âu Süryâniyye, Kıssatu’l-isrâ ve’l-mi’râc, Hadîsu’l-mi’râc* gibi bazı eserler isnat edilmektedir.⁵⁴

1.7. İbn Abbas’ın Tefsir İlmindeki Yeri

Kur’an-ı Ashab’a ilk açıklayan mübeyyin ve müfessir Hz. Peygamber’in (a.s.) bizzat kendisidir. O, (a.s.) vefat ettikten sonra Kur’an-ı Kerim’i bilen ve inceliklerini anlayan sahabe, bu bilgi ve anlayışlarını kendilerinden sonraki nesle gerektiği gibi

⁴⁸ Sezgin, *Târîhu’t-Türâs*, 1:45.

⁴⁹ Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 277.

⁵⁰ Sezgin, *Târîhu’t-Turâs*, 1:27; Sezgin, *Târîhu’t-turâs*, 1:45.

⁵¹ Hulusi Kılıç, “Fîrûzâbâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tdv Yayınları 1996), 13: 142.

⁵² Bu meselelerin bir kısmı, Suyûtî’nin *el-İtkân*’ı, Taberânî’nin *el-Mu‘cem*’i, Ebû Bekir b. el-Enbârî’nin (ö. 328/490) *el-Vakf ve’l-ibtidâ’s*, Ebû Ubeyde’nin *Feđâilü’l-Kur’an*’ı ve el-Müberred’in *el-Kâmil*’inde “*Garîbu’l-kur’an*” ismiyle vardır. Bk. Sezgin, *Târîhu’t-Turâs*, 1:28-45.

⁵³ İbrahim Hatiboğlu, “Muhammed Fuâd Abdülbâkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: Tdv Yayınları 2020), 30:527.

⁵⁴ Sezgin, *Târîhu’t-Türâs*, 1:46-47.

açıklamaya başlamışlardır. Abdullah b. Abbas da sahabeden birisi olarak Kur'an tefsirinde önde gelen birisidir. Müfessirler tarafından Kur'an'ın tefsiri hususunda kuvvetli bir kaynak ve delil olarak kabul edilen İbn Abbas, Peygamber'den (a.s.) sonra Kur'an'ı tefsir konusunda ilk müracaat edilen sahabe olma payesini elde etmiştir. Hz. Abdullah b. Ömer, onun bir ayeti tefsirinden sonra "Tefsir konusundaki cesaretine hayret ederdim, şimdi gerçekten onda vehbî bir ilmin varlığını anladım." demiştir.⁵⁵

İbn Abbas, sahip olduğu ilmin çoğunu Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Übey b. Ka'ab gibi sahabenin önde gelenlerinden almıştır.⁵⁶ Onun tefsir alanında bu derece dirayet sahibi olmasının en önemli sebebi, ilme olan düşkünlüğüdür. Peygamber'le (a.s.) geçirdiği süre her ne kadar az olsa da merakı ve azmi onu ilimde üst derecelere çıkarmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in (a.s.) duasını almış, sahabenin bildiği ilimleri öğrenmek için de büyük çaba sarf etmiştir.⁵⁷

1.8. İbn Abbas'ın Tefsirdeki Metodu

Hz. Peygamber (a.s.) vefat ettiğinde İbn Abbas küçük yaşta olduğu için onun tüm ilmini Hz. Peygamber'den (a.s.) alması düşünülmemektedir. O, tefsir konusunda Hz. Peygamber'den (a.s.) birçok meseleyi öğrenmesinin yanında ayrıca birçok sahabeden de ilim öğrenmiş, Kur'an ayetlerini bu bilgi zenginliği içinde tefsir etmiştir. İbn Abbas'ın Kur'an'da geçen kelime ve ifadeler üzerine olan bilgisi, ilim ehli tarafından kabul edilen bir gerçektir. Kur'an'da bilmediği kelimelerin çok az olması bunun en önemli göstergesidir.⁵⁸

İbn Abbas, tefsiri yapılabilen ayetleri dörde ayırmaktadır.

- Kur'an'ın Arapça olması hasebiyle tüm Arapların anlayabileceği ayet.
- Anlamını bilmemesinden dolayı kimsenin mazur görülemeyeceği ayet.
- Anlamını sadece alimlerin anlayıp bilebileceği ayet.
- Anlamını Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceği ayet.⁵⁹

İkinci kısım olan ayet, tevhit ve şer'i ahkâmla ilgili konuları içeren, tek anlama gelen ve manası açık olması hasebiyle zihne hemen gelen ayetlerin tefsiridir. Üçüncüsü kısım ayet, ictihat ve istinbat gerektirmesi hasebiyle özellikle ahkâm ayetlerinden oluşan, ilmiye sınıfının dışındaki insanların derinliğine dalmasının mümkün olmadığı ayettir. Dördüncü kısım ayet ise manasını Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği ayettir. Abdullah b. Abbas'a, dördüncü kısım ayetlerin tefsiri sorulduğu zaman cevap vermezdi. Bir adam bir keresinde *يَدْبُرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ نُمًّا*

⁵⁵ Suyûtî, *el-İtkân*, 2:187.

⁵⁶ Muhammed Huseyin ez-Zehebî, *Tezkiratu'l-ḥuffâz*, (Beirut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî ts.), 1:41.

⁵⁷ Buḥārî, "*Kitâbu'l-menâkıb*", 4 (No: 217).

⁵⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 1:245.

⁵⁹ Ṭahmaz, '*Abdullah b. 'Abbas*, 91.

يَعْرُجُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ أَلْفَ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ “Gökten yere, bütün her şeyi Allah yapmak-tadır. Sonra bu işler, süresi sizin hesabınızla bin yıl olan bir günde O'na (Allah'a) yükselir.”⁶⁰ Ayeti hakkında sorması üzerine İbn Abbas, تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ “Melekler ve Ruh (Cebrail), O'na (Allah'a) elli bin yıllık süreli bir günde yükselir.”⁶¹ ayetini okumuştur. Adam “Ben, bana anlatasın diye sordum.” de-yince İbn Abbas, “Buradaki iki günden maksat, Allah'ın bildiği ve kitabında zikrettiği günlerdir.” diye cevap vermiş, bilmediği konuda Allah'ın kitabı hakkında hüküm vermeyi hoş görmemiştir.⁶²

Kur'an'ı tefsir etmede fitrî bir meleke sahibi olan İbn Abbas, Arap dili ve üs-lubuna hakimiyeti, Hz. Peygamber'den (a.s.) eğitim alma imkânı bulması ve Kur'an ayetlerinin nüzûlüne sebep olan olayları en iyi bilenlerden birisi olması gibi sebep-lerden dolayı Kur'an'ı tefsir edenlerin önderlerinden birisidir. O, öncelikle rivayet yollarını denemiş, daha sonra dil ve dirayet bilgilerine müracaat ederek ayetleri tefsir etmiştir. İbn Abbas'ın tefsirinde farklı metodlar kullandığı görülmektedir. Bun-lar;

- a) Kur'an'ı Kur'an ile tefsir.
- b) Kur'an'ı sünnet ile tefsir.
- c) Kur'an'ı Arap şiiiri yardımıyla tefsir.
- d) Kur'an'ı Arap dili, lehçeleri ve deyimleri yardımıyla tefsir.
- e) Kur'an'ı sebeb-i nüzûl yardımıyla tefsir.

2. Filolojik Tefsir Kavramı

İbn Haldun (808/1406), “Hz. Peygamber (a.s.) ve sahabelden nakille yapılan tefsir (naklî tefsir) ve Arap diline dayanarak yapılan tefsir (lugavî tefsir)” olmak üzere iki çeşit tefsir metodu olduğunu söylemektedir. Naklî tefsir; seleften gelen ha-berlere dayanan nâsih, mensûh, nüzûl sebebi ve amaç gibi sadece sahabe ve tâbiîn'in nakletmesiyle bilinebilen konuları anlatan tefsirdir. Dile dayalı tefsir ise “Maksat ve üsluba riayet ederek dil, i'rab ve belagatı bilerek manayı ortaya çıkaran tefsir.”⁶³ olup günümüzde bu metotla yapılan tefsire; Arapça olarak (et-tefsîru'l-lugavî), Türkçe olarak da (filolojik tefsir) isimleri verilmektedir. Kur'an'ın dil yoluyla izahı, filolojik tefsir kavramıyla ifade eden ilk araştırmacı, Mustafa Sâvî el-Cüveynî'dir (ö

⁶⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meâlî, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2006) es-Secde 32/5.

⁶¹ el-Me'âric, 70/4.

⁶² Tahmaz, 'Abdullah b. 'Abbas, 91–92.

⁶³ Abdurrahmân b. Muhammed b. Haldûn, *el-Mukaddime*, nşr. Étienne Marc Quatremère, (Beyrût: Mektebetu Lübnân 1992), 2: 394.

718/1318). Sâvî, kitabında filolojik tefsir kavramı yerine (et-tefsîru'l-lugavî) kavramını kullanmıştır.⁶⁴

Arapçadaki التَّفْسِيرُ اللُّغَوِيُّ (Lugavî tefsir) ifadesi, Türkçe'de, (filolojik tefsir) ya da (dilbilimsel tefsir) adıyla kullanılmaktadır. التَّفْسِيرُ اللُّغَوِيُّ kavramındaki لُغَةً kelimesi لُغُو fiilinden türemiş olup لُغُوَةٌ “konuşmak, boş söz söylemek, konuştuğunda hata yapmak.”⁶⁵ anlamlarında kullanılmaktadır. Terim anlamı olarak, “Milletlerin amaçladıkları şeyi ifade ettikleri herbir sestir.”⁶⁶

Tefsir kelimesine gelince, فَسَّرَ يَفْسُرُ kökünde türeyip tef'îl babından “bir şeyi açıklama, beyan etme, izhar etme ve keşif” anlamındadır.⁶⁷ Terim anlamı olarak, “Kur'an ayetinin anlamı, durumu, hikayesi ve nüzûl sebebini açık bir delâletle izah etmektir.”⁶⁸ Filolojik tefsir, “Peygamber (a.s.), sahabe ve tâbiînin sözlerinin nakleildiği ehl-i sünnet anlayışlı bir tefsir olmadığı gibi herhangi bir fırka ya da mezhebin de tefsiri değildir.”⁶⁹

Dünya üzerinde kullanılan diller pek çok etkenle beraber sahip olduğu gramer kuralları aracılığı ile varlığını devam ettirmekte ve bu sayede doğru şekilde muhataplar tarafından anlaşılmaktadır.⁷⁰ Arap diliyle yazılı olan Kur'an'ın, bu dilin gramer kurallarını bilmeden anlaşılması düşünülemez. Nitekim Arap gramer kurallarının kayda geçmesinin nedenlerinden biri de günlük konuşmalarda ve Kur'an'ın okunuşunda hatayı ifade eden lahndan kaçınma amacını taşımaktadır.⁷¹ Tefsir ve dil arasındaki kuvvetli ilişkiyi dikkate alan birçok müfessir, Arapça dil bilgisini öncelikle öğrenmenin Kur'an'ı tefsir etmek için en önemli şartlardan birisi olduğunu ifade etmektedir. Bu müfessirlerden birisi olan Ebû Hayyân (ö. 745/1344), müfessirin

⁶⁴ Mustafâ eş-Şâvî el-Cüveynî, *Menâhic fi't-tefsîr*, (İskenderiye: el-Meârif 1971), 50; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, (Ankara: Fecr Yayınevi 1996), 429-278; Celal Kırca, *Kur'an'a Yönelişler*, (İstanbul: Tuğra Neşriyat 2021), 167-177.

⁶⁵ İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, “Leğâ” *Tâcü'l-luga ve şihâhu'l-Arabîyye*, (Beirut: Dâru'l-ilm li'l-melâyin 1987), 6:2484; İbn Manzûr, “Leğâ” *Lisânu'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd., (Kahire: Dâru'l-Me'ârif ts.), 5: 4049.

⁶⁶ Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, “Leğâ” *Mu'cemu't-ta'rîfât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Miñşâvî, (Beirut: Mektebetu Lubnân 1985), 202; *el-Mu'cemu'l-vesîf*, nşr. İbrahim Muştâfa vd. (Kahire: b.y. 1960), 882.

⁶⁷ İbn Manzûr, “Fesera” *Lisânu'l-'Arab*, 5: 3412; *El-Mu'cemu'l-vesîf*, 738.

⁶⁸ Cürcânî, “Tefsîr” *et-Ta'rîfât*, 202.

⁶⁹ Hâdî el-Caflâvî, *Çağâye'l-luga fi kutubi't-efsîr*, (Tunus: Dâru Muhammed 'Alî el-Hâmî 1998), 49.

⁷⁰ Recep Kırca, “Arap dilindeki لُغَةٌ ve لُغُوٌ Edatlarıyla İlgili Bir İnceleme” *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021), 591.

⁷¹ Recep Kırca, *Ebû Alî el-Fârisî'nin Sarf İlmindeki Yeri*, (Ankara: Fecr Yay. 2021), 88.

bilmesi gereken ilimleri yedi kategoride değerlendirirken, ilk sıraya (sözcük bilgisi) anlamındaki ilmu'l-lugayı koymuştur.⁷²

Kur'an'ın tercüme ve tefsirinde, dilin zorunlu bir araç olduğu reddedilemez bir gerçektir. İbn Abbâs'ın, "Kur'an'daki garib lafızları bana sormaktansa onu şiirde arayın. Çünkü şiir, Arabın divanıdır."⁷³ mealinde söylediği sözü, dilin tefsir için ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Zaten dilin seleften nakledilen rivayet ve sözler kadar değerli olduğu, hatta yasa koyma hükümleriyle ilgili birçok konuda bu rivayet ve sözlerden daha önemli olarak kabul edildiği bilinmektedir.⁷⁴

2.1. İbn Abbas'ın Filolojik Tefsirdeki Kaynakları

Hz. Peygamber'in (a.s.) vefat etmesinden sonra İslâm dini çok geniş bir alana yayılmış, Müslümanlar farklı ırk, din ve kültürlerle karşılaşmışlardır. Hz. Peygamber (a.s.) döneminde Kur'an'la ilgili anlaşılmayan hususlar kendisine sorulurken onun vefatının ardından ashab, Kur'an'ı; genellikle sünnetle ve nüzül sebebi yardımıyla tefsir etmişlerdir. İbn Abbas ise anlaşılmayan ayet ve lafızları diğer sahabiler gibi önce sünnet ve sebep-i nüzul yardımıyla tefsir etmiş, ancak konuyla ilgili sünnet ve sebep-i nüzül bilgisinin olmadığı durumlarda Kur'an'daki başka bir ayet, Arap dili ve lehçeleri ya da Arap şiiriyle tefsir etme yolunu tutmuşlardır. Zaten günümüz alimleri de filolojik yöntemle tefsir çalışmaları için kaynak olarak bu sayılan maddeleri aynen kitaplarında ele almaktadır.⁷⁵

Hz. Peygamber (a.s.) anlamı sahabe tarafından anlaşılmayan kelimeleri bizzat kendisi Kur'an'ın farklı bir ayetiyle ya da eş anlamlı kelimelerle açıklamıştır. Hz. Peygamber'den (a.s.) sonra Kur'an tefsirine yönelik ilk filolojik çalışmaların İbn Abbas'a ait olduğu bilinmektedir.⁷⁶ İbn Abbas, filolojik yöntemle yaptığı tefsirlerinde yukarıda sayılan maddelere uygun olarak Kur'an'ı; sünnet, sebep-i nüzul, Kur'an, Arap dili ve Arap şiiri kaynaklarıyla açıklamıştır.

2.1.1. İbn Abbas'ın Kur'an'ı Sünnet ile Tefsiri

İbn Abbas, Kur'an'ın tefsirinde ilk önce sünnetle tefsir yöntemini kullanmıştır. Mesela; وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ "Kürsî'si gökleri ve yeri kaplamıştır."⁷⁷ ayetindeki كُرْسِيُّ kelimesini Hz. Peygamber'in (a.s.) bir hadisiyle tefsir etmiştir. Buna göre Rasûlullah'a (a.s.) bu ayetin anlamı sorulmuştur. Hz. Peygamber (a.s.) bu soruyu,

⁷² Eşîruddîn Muhammed b. Yûsuf (Ebû Hâyân), *el-Baḥru'l-muḥîṭ*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1993), 1: 105.

⁷³ Ebu'l-Ḥayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed (İbnü'l-Cezerî), *Gâyetu'n-nihâye fi tabaḳâti'l-ḳurrâ*, nşr. Gotthelf Bergstraesser, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 2006), 1: 382.

⁷⁴ Caṭlâvî, *Ḳaḍâye'l-luĵa*, 39.

⁷⁵ İbrâhîm es-Sâmerrâî, *el-Medârisü'n-nahviyye*, (Ammân: Dâru'l-Fikr 1987), 20-27.

⁷⁶ Caṭlâvî, *Ḳaḍâya'l-luĵa*, 46.

⁷⁷ el-Bakara 2/255.

“Kürsî, ayakların yeridir. Arşın değerini ise Allah'tan başka kimse takdir edemez.”⁷⁸ hadisiyle açıklamıştır.⁷⁹

Bir gün içlerinde Hz. Sa'îd b. Cübeyr'in (ö. 94/713) de bulunduğu bir mecliste, “قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ” De ki: “Ben buna karşılık sizden, akrabalık sevgisi dışında bir ücret istemiyorum.”⁸⁰ ayetinde geçen الْقُرْبَىٰ فِي الْمَوَدَّةِ (akrabalıktan doğan sevgi) ifadesinde sevginin hangi akrabaları içerdiği sorulur. Sa'îd b. Cübeyr; “Bu Peygamber'in (a.s.) yakınları ve ehli-beytidir.” deyince, İbn Abbas “Ey Said, acele ettin. Kureyş içinde Hz. Peygamber'e (a.s.) akrabalığı bulunmayan hiçbir kol yoktur.” Çünkü Rasûlullah (a.s.), “Ey Kureyş, sizinle aramızdaki akrabalığa bari saygı gösterin, buyurmuştur.” diyerek, Hz. Sa'îd b. Cübeyr'in verdiği cevabın yanlış olduğunu sünneti delil getirerek ifade etmiştir.⁸¹

İbn Abbas, “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَرْوَاحِكَ” “Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?”⁸² ayetinde kastedilen hanımları Hz. Ömer'e sorduğunu, onun da bu hanımların Hz. Peygamber'in (a.s.) eşleri olan Hz. Hafsa ve Hz. Âişe olduğunu söylediğini haber vermektedir.⁸³

2.1.2. İbn Abbas'ın Kur'an'ı, Kur'an ile Tefsiri

Tefsir yöntemleri içinde en çok rağbet gören yöntem, genel kabule göre Kur'an'da anlaşılmayan bazı yerlerin yine Kur'an'ın kendi bünyesi dahilinde değerlendirilerek açıklanmasıdır. Hz. Peygamber'in (a.s.) Kur'an'dan bazı kısımları sahabe'ye anlatırken Kur'an'la tefsir yaptığını dair birçok örnek bulunmaktadır.⁸⁴

İbn Abbas, “يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا” “şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar.”⁸⁵ ayetini; “İslam'ın izzet zamanında münafıklar İslam'a

⁷⁸ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'an*, 309.

⁷⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'an*, 320.

⁸⁰ eş-Şûrâ 42/23.

⁸¹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'an*, 1667.

⁸² et-Tahrîm 66/1.

⁸³ Buḥārî, “*Kitâbu't-tefsîr*”, 323 (No. 433).

⁸⁴ Hz. Peygamber'in (a.s.), “إِنَّمَا دِينُ الْإِيمَانِ وَالْإِيمَانُ بِمَا نَزَّلَ اللَّهُ فِي الْقُرْآنِ وَالْإِيمَانُ بِالْحَقِّ وَالْإِيمَانُ بِالْحَقِّ وَالْإِيمَانُ بِالْحَقِّ وَالْإِيمَانُ بِالْحَقِّ” “İnanıp da imanlarına herhangi bir haksızlık buluşturmamaları var ya, işte güven onlarıdır ve onlar doğru yolu bulanlardır.” (En'âm 6/82) ayetindeki ظَلَمَ kelimesini عَظِيمٌ ظَلَمٌ لِّظُلْمٍ عَظِيمٍ “Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür” (Lokman 31/13) ayetinde geçen الشِّرْكَ “şirk” kelimesiyle tefsir etmiştir. Bk. Buḥārî “*Kitâbu'l-îmân*” 23 (No: 32).

⁸⁵ el-Bakara 2/20.

güvenirler ve onunla emniyete kavuşurlar. Bir sıkıntı olunca da kalkıp küfre dönmeye yönelirler.” şeklinde tefsir etmiştir.⁸⁶ İbn Abbas bu tefsiri şu ayetle delillendirmektedir; وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’a kıyıdan kenardan kulluk eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa, gönlü onunla hoş olur. Şâyet başına bir kötülük gelirse, gerisingeri dönüverir.”⁸⁷ Görüldüğü gibi İbn Abbas, Bakara Sûresi 20. ayetteki şimşegin ışığında yürüyen, ışık gidince ortada kalakalan kişilerin münafıklar olduğunu, şimşekteki ışığın İslâmın izzet dönemi olduğunu, karanlığın ise bela ve musibet zamanı olduğunu Hac Sûresi 11. ayetle tefsir ederek ortaya koymaktadır.⁸⁸

İbn Abbas, “Şüphesiz Allah; İbn Abbas, إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ “Şüphesiz Allah; Âdem’i, Nûh’u, İbrâhîm ailesini ve İmrân âilesini alemlere üstün kıldı.”⁸⁹ ayetini şu şekilde açıklamaktadır; İbrâhîm âilesi İmrân âilesi, Yâsîn âilesi ve Muhammed âilesi mü’minlerin ta kendisidir. İbn Abbas, Âli İmrân Sûresinden başka bir ayetin manasına bakarak bu tefsiri yaptığını belirtmektedir. إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ “Şüphesiz, insanların İbrahim’e en yakın olanı, elbette ona uyanlar, bir de bu peygamber (Muhammed) (a.s.) ve mü’minlerdir. Allah da mü’minlerin dostudur.”⁹⁰ İbn Abbas, Ali İmrân 68. ayette İbrahim’e (a.s.) en yakın olarak nitelenen Muhammed (a.s.) ve ailesinin de 33. ayetteki alemlere üstün kılınan aileler içinde sayıldığını ifade etmektedir.⁹¹

İbn Abbâs, Yûsuf Sûresi’nde حَتَّىٰ إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَوَدُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرُنَا “Peygamberler ümitlerini kesecek hâle gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi de böylece dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi.”⁹² ayetine "yardımın gecikmesi ve yavaş gelmesi" anlamını vermiş ve buna حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ “Peygamber (a.s.) ve yanındaki iman edenler, (Allah’ın yardımı ne vakit?) diyecek kadar sıkıntı ve zorluğa düşmüşler ve sarsılmışlardı.”⁹³ ayetini delil olarak göstermiştir.⁹⁴

2.1.3. İbn Abbas’ın Kur’an’ı Arap Şiiriyle Tefsiri

⁸⁶ İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (İbn Keşîr), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm 2000), 96.

⁸⁷ el-Hacc 22/11.

⁸⁸ ‘Abdulaziz b. ‘Abdillâh el-Ĥumeydî, *Tefsîru İbn ‘Abbâs ve merviyâtuhû fi't-tefsîr min kutubi's-sunne*, (Mekke: Câmî'atu Ummu'l-Kurâ ts.), 96.

⁸⁹ Âl-i İmrân 3/33.

⁹⁰ Âl-i İmrân 3/68.

⁹¹ Buĥârî, “Eĥâđîsü'l-embiyâ” 40 (No:3430); Ĥumeydî, *Tefsîru İbn Abbâs*, 1: 165.

⁹² Yûsuf 12/110.

⁹³ el-Bakara 2/214.

⁹⁴ Buĥârî, “Kitâbu't-tefsîr”, 33 (No. 49).

İslam'a ve onun kaynağı olan Kur'an'a ister inansın ister muhalif olsun Kur'an'la ilgilenen tüm araştırmacılar, ilk dönemlerden itibaren Arap şiirine önem vermişlerdir. Tefsir ilminin başlamasıyla birlikte, Müslümanların gündeminden hiç düşmeyen ve Arap dilinin temel kaynağı durumunda olan Arap şiirine verilen bu önemin sebepleri bellidir. Müslümanlar Arap şiirine, Kur'an ve sünnet dilinin ana kaynağı ve ilahi vahyin nazil olduğu kültüre ait dil olması sebebiyle önem vermektedirler. Muâriz ve muhalif güçlerin Arap şiirine verdikleri değer ise onunla Kur'an arasında kurdukları ilişkiden kaynaklanmaktadır.

İbn Abbas'ın tefsir yönteminin en bariz özelliği, tefsirlerinde genellikle Arap şiirini kullanmasıdır. Ona Kur'an'la ilgili bir şeyler sorulduğu zaman Arap şiirlerini delil getirerek cevap verdiği ve "Kur'an'daki Arapça size zorluk vermeye başladığı zaman Arap şiirini araştırın, çünkü o Arabın divanıdır." dediği rivayet edilmektedir.⁹⁵ İbn Abbâs, Araplar'ın divanı olması ve Arap tarihini içermesi sebebiyle Kur'an ayetlerinin manalarını ortaya çıkarması ve Kur'an'daki garîb lafızların manalarını belirtmesi sebebiyle o dönemde kimsenin vermediği kadar Arap şiirine önem vermiştir.⁹⁶

Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mu'cemu'l-kebîri'*ndeki rivayete göre,⁹⁷ Nâfi' b. el-Ezrak (ö. 65/685) ve Necd b. 'Uveymir (ö. 72/691) yanlarında Hâricî liderlerinden bir grupla beraber ilim öğrenmek için yola çıkıp Mekke'ye gelirler. Bu sırada bazı insanlar Zemzem Kuyusu'na yakın bir yerde İbn Abbas'a tefsirle ilgili sorular sormakta, o da sorulara cevap vermektedir. Nâfi' b. Ezrak, bazı Kur'an ayetleriyle ilgili sorular sormak istediğini söylemiş, Abdullah b. Abbas da bunu kabul etmiştir. İbn Abbas'a bazı ayetlerde geçen kelimelerin anlamlarını sormuş ve o da tüm sorulara Arap şiirinden delillerle cevap vermiştir. Bu soru ve cevaplardan bir kısmı şunlardır:

Nâfi' b. Ezrak, "يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوْاظٌ مِّن نَّارٍ" "Üstünüze ateşten yalın bir alev gönderilir."⁹⁸ ayetinde شَوْاظٌ kelimesinin anlamını sorar. İbn Abbas da نَهَبٌ (dumansız ateş) olduğunu söyleyip, buna Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın (ö. 8/630) şiirini delil gösterir.

بِمَا نَبَا يَظَلُّ يَشَبُّ كَبِيرًا وَيَنْفَخُ دَائِبًا لَهَبَ الشَّوَاظِ

Bir Yemenli, körüğü tutuşturmaya başlar ve dumansız ateşe devamlı üfler.

Nâfi' b. Ezrak, cevabın doğru olduğunu belirtip "وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ" "Kıpkızıl bir duman gönderilir."⁹⁹ ayetindeki نُحَاسٌ kelimesinin anlamını sorar. İbn Abbas, (ateşi

⁹⁵ Muhammed Ahmed ed-Dâlî, *Mesâilü Nâfi b. Ezrak*, (Dimaşk: byy. 1993), 8.

⁹⁶ Mustafâ eş-Şâvî el-Cüveynî, *Menâhic fi't-tefsîr*, (İskenderiye: el-Meârif 1971), 31-32.

⁹⁷ Ebû'l-Ğâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye ts.), 10: 304-312.

⁹⁸ er-Rahmân 55/35

⁹⁹ er-Rahmân 55/35

olmayan duman) olduğunu söyler ve buna şair Nâbiğa b. Zübeyn'in (ö. 604) şiirini delil gösterir:

يُضِيءُ كَضَوْءِ السَّرَاجِ السَّلِيطِ لَمْ يَعْلُ اللَّهُ فِيهِ نُحَاسًا

Allah'ın dumansız ateşi yükseltmediği güçlü bir yıldızın ışığı gibi aydınlatır.

Nâfi' b. Ezrak, İbn Abbas'ın bu cevabını da onaylar. Nâfi' b. Ezrak bu şekilde birçok ayetten kelimelerin anlamını sorar, İbn Abbas da hepsine şiirlerle örnekler vererek cevap verir.¹⁰⁰ İbn Abbas وَمَا وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ”Geceye ve gecenin topladığı şeylere and olsun.”¹⁰¹ ayetini açıklarken وَمَا جَمَعَ وَمَا (topladığı şeyler) anlamını vererek tefsir etmiş ve daha sonra, مُسْتَوَسِقَاتٍ لَوْ يَجِدَنَّ سَائِقًا Toplanmış develer, keşke çobanları olsaydı.¹⁰² beytini delil göstermiştir.

2.1.4. İbn Abbas'ın Kur'an'ı, Arap Dili ve Lehçeleriyle Kelime Tahlili Yapararak Tefsiri

“Arap lehçeleriyle Kur'an'ı açıklama çalışmalarının onda birinin bile İbn Abbas'a nispeti sahih olsa, *Arap lehçeleri biliminin* kurucusunun İbn Abbas olduğunu söylemeye yeterdi.” denmektedir.¹⁰³ Mustafâ Sâdık Râfi'î (ö. 1937), Kur'an'a genel olarak bakıldığında garîb kelimelerin yedi yüze yakın olduğunu ve bunların tamamının İbn Abbâs'tan sahih senedle nakledildiklerini belirtmektedir.¹⁰⁴ Abdullah b. Abbas, Arap dilinin inceliklerini ve özelliklerini bilmesi hasebiyle bu konuda zorluk çekmeden, konuşan birisidir. Hatta Arap dilindeki edatların ve harflerin manalarını ve Allah'ın kitabında nasıl kullanıldığına dair ilahi üslubu da bilmektedir.¹⁰⁵

İbn Abbas, يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرْتُبُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذَهُبُوا بِبَعْضِ مَا 106
106 ayetindeki اَتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ kelimesine, sadece Arap dilinde mahir olanların bilebileceği şekilde “Onları (kadınları) kahretmeyin.” anlamını vermiştir.¹⁰⁷

İbn Abbas, وَأَنْتُمْ سَامِدُونَ “Siz çok eğlenensiniz.”¹⁰⁸ ayetindeki السُّمُودُ lafzının Yemen lehçesinde kullanıldığını ve العِنَاءَ (şarkı) anlamında kullanıldığını, كَانَتْ ذَلِكَ فِي 109
109 “Bu, kitapta yazılıdır.”¹⁰⁹ ayetinde مَسْطُورًا kelimesini Himyer lehçesinde

¹⁰⁰ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, 10: 304-312.

¹⁰¹ el-İnşikâk, 84/17.

¹⁰² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12: 511.

¹⁰³ Abdülkerîm Bekkâr, *İbnu 'Abbâs müessisu 'ulûmi'l-'Arabiyye*, (Ammân: Dâru'l-'A'lâm 2002), 95.

¹⁰⁴ Mustafâ Sâdık er-Râfi'î, *Târîhu âdâbi'l-'Arab*, nşr. Abdullâh el-Minşâvî – Mehdi el-Bahkirî), (Kahire: Mek-tebetü'l-İmân 1997), 1: 53.

¹⁰⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12: 19-28.

¹⁰⁶ en-Nisa 4 /19

¹⁰⁷ Buḥârî, “*Kitâbu't-tefsîr*”, 78 (No. 101).

¹⁰⁸ en-Necm, 53/61.

¹⁰⁹ el-İsrâ, 17/58.

kullanıldığını ve مَكْتُوبًا (yazılmış) anlamına geldiğini ifade etmektedir.¹¹⁰ Keza, Müddessir Sûresi'ndeki وَيَبَاكَ فَطَهَّرَ “Elbiseni temiz tut.”¹¹¹ ayetini (günahtan temizlenme) şeklinde açıklayan İbn Abbâs, Arapça'da kötü fiillerden kaçınan kimseye نَقِيُّ الثِّيَابِ “temiz elbiseli” dendiğini söylemiş ve Gaylan b. Seleme'ye (ö. 23/644) ait olan şu beyti okumuştur;

وَأَيُّ بِحَمْدِ اللَّهِ لَأَنْ تَوْبَ فَاجِرٍ لَيْسَتْ وَأَنَا مِنْ عَدْرَةٍ أَتَقَنَّعُ

“Hamdolsun o Allah'a ki, ne bir facirin suçunu işledim ve ne de bir haksızlık yaptım.”¹¹²

İbn Abbas, İBRAHِيمَ لَأَوَّاهَ حَلِيمٍ “Şüphesiz İbrâhim, Allah'a samimiyetle yalvaran, inleyen, yumuşak tabiatlı birisiydi.”¹¹³ ayetinde geçen أَوَّاه kelimesinin Habeş dilinde inanan anlamını ifade ettiğini söylemektedir.¹¹⁴ Konuyla ilgili diğer bir örnek de İbn Abbâs'ın أَلَا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمِ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِثَاقٌ أَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمِ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِثَاقٌ أَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ “Ancak aranızda antlaşma bulunan bir kavme sığınanlar, ya da siz ve kendi halklarıyla savaşmayı içlerine sığdıramayıp size gelenler başka.”¹¹⁵ ayetindeki حَصِرَتْ kelimesini ضَاقَتْ (daraldı) şeklinde tefsir etmesidir.¹¹⁶ İbn Abbas أَلَا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمِ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِثَاقٌ أَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ “İlk yaratmadan aciz mi kaldık ki? Şüphesiz onlar, yeneden yaratılış konusunda şüphe içindedirler.”¹¹⁷ ayetini أَلَا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَى قَوْمِ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِثَاقٌ أَوْ جَاؤُكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَنْ يُقَاتِلُوكُمْ “İlk yaratılış bizi aciz bırakmadı.” şeklinde açıklamıştır.¹¹⁸

İbn Abbas، وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً نَحَّاجًا لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا وَحَبَّتَاتٍ الْفَأَفَاءَ “Orada yanarak aydınlatan ve ısıtan bir kandil yarattık. Size tohumlar, bitkiler, sarmaş dolaş olmuş bağlar bitirelim diye yağmur yüklü yoğun bulutlardan oluk oluk yağmur yağdırdık.”¹¹⁹ ayetlerinde geçen üç kelimeyi، - نَحَّاجًا - (şırl şırl dökülen)، - الْفَأَفَاءَ - (birbirine sarılan) - وَهَاجًا - (ışık saçan) şeklinde tefsir etmiştir.

¹¹⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 419.

¹¹¹ el-Müddessir, 74/4.

¹¹² Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12: 298

¹¹³ et-Tevbe 9/114.

¹¹⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 432.

¹¹⁵ en-Nisâ 4/90.

¹¹⁶ Alî b. Ebî Talha, *Sahîfetu Alî b. Ebî Talha fî tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerim an İbn Abbâs*, Thk.: Râşid Abdülmun'im er-Reccâl, (Kahire: Mektebetü's-Sunne 1991), 15; Humejdî, *Tefsîru İbn Abbâs*, 1: 257.

¹¹⁷ el-Kâf 50/15

¹¹⁸ Alî b. Ebî Talha, *Sahîfetu Alî b. Ebî Talha*, 461; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11: 414.

¹¹⁹ en-Nebe' 78/13-16.

Sonuç

Hiz. Peygamber'in (a.s.) Kur'an'daki bazı ayetleri başka ayetlerle ve garib lafızları eş anlamlı kelimelerle açıklaması konusunda rivayetlerin olduğu bilinmektedir. Hiz. Peygamber'in (a.s.) vefatının ardından Kur'an'ın tercüme ve yorumu konusunda gözler sahabenin önde gelenlerine yönelmiş, anlaşılmayan konularda onların fikirlerine başvurulmuştur. Özellikle İbn Abbas önce Rasulullah'tan (a.s.), daha sonra da Hiz. Ömer, Hiz. Ali ve Hiz. Übey b. Ka'b gibi sahabenin büyüklerinden öğrendiği ilim sebebiyle Kur'an'ın tefsiri konusunda dikkatleri üzerine çekmiştir. Rivayet ve dirayet yöntemiyle tefsir yapan ve genel görüşe göre lugavî tefsirin kurucusu olarak kabul edilen İbn Abbas tefsir konusunda farklı yöntemleri kullanmıştır. O, Kur'an'daki herhangi bir ayette anlaşılmayan kelimeleri, kimi zaman konuyla ilgili bir hadis yardımıyla tefsir etmiş, bazen de başka bir ayetle açıklayarak çözüme ulaşmıştır. Kimi yerde farklı Arap lehçelerini kaynak olarak kullanırken birçok yerde de Arap şiirlerini delil getirerek garib kelimeleri açıklama yoluna gitmiştir.

Çalışmada, Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh'i*, Suyûtî'nin *el-İtkân'ı*, İbn Kesîr'in *Tefsîru'l-Kur'ani'l-azîm'i*, et-Taberî'nin, *Câmi'u'l-beyân'ı* gibi birçok klasik eserde İbn Abbas'ın filolojik tefsîr çalışmalarının detaylı şekilde yazılı olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bilgilere göre İbn Abbas, manası anlaşılmayan ayetleri tefsir ederken Hiz. Peygamber'in (a.s.) tefsir yönteminden dışarıya çıkmamış ve bilmediği konuda Allah'ın kitabı hakkında hüküm vermeyi asla hoş görmemiştir. Hiz. Peygamber'in (a.s.) ayetlerde açıkladığı garib lafızları ve ayetlerin nüzûl sebeplerini bazı sahabilerin iyi bildikleri, İbn Abbas'ın da bu kişilerden konuyla ilgili dersler aldığı anlaşılmalıdır. Buna göre manası kapalı ayetleri ve garib lafızları İbn Abbas gibi bazı sahabilerin de bildiği ve insanlara öğrettiği dikkate alınırsa Kur'an'ın sünnetle ya da sebab-i nüzûlle tefsiri konusunda İbn Abbas'a fazla bir şey kalmayacağı düşünülmektedir. Ancak yaşadığı dönem göz önüne alındığında, İbn Abbas'ın tefsir konusunda çağdaşı olan sahabilerden farklı bir yöntem geliştirdiği ve kendisinden sonra gelecek olan tefsir alimlerine faydalanacakları geniş bir ilmi birikimi miras bıraktığı bilinmektedir. Çünkü İbn Abbas, tefsir konusunda diğer sahabilerden farklı olduğunu ortaya koymuş ve manası anlaşılmayan ayetleri kendine mahsus bir yöntemle tefsir etmiştir. İbn Abbas, manası anlaşılmayan ayetleri açıklayan sünnet ve sebab-i nüzûlün bulunmadığı durumlarda ilk önce Kur'an'daki diğer ayetlere müracaat etmiştir. Çalışmamızda İbn Abbas'ın, manası anlaşılmayan ayetleri Kur'an'ın diğer ayetleriyle tefsirine dair bir kısım örnekler verilmiştir. İbn Abbas'ın kısa zamanda onlarca beyti ezberleyebilecek üst düzey bir zekaya sahip olduğu ve bu beyitleri unutmayıp ezberden okuduğu rivayet edilmektedir. O, ayetlerdeki anlamı bilinmeyen lafızları tefsir için farklı bir ayet bulunmadığı durumlarda ezbere bildiği Arap şiirlerini delil olarak göstermiş ve kelimeyi bu şiirde kullanıldığı anlama göre tefsir etmiştir. Kaynaklar incelendiğinde İbn Abbas'ın, ayetleri Arap şiiri yardımıyla tefsirinin diğer

yöntemlerle yaptığı tefsirlere oranla çok daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca İbn Abbas'ın Arap diline ve lehçelerine çok iyi derecede hâkim olduğu ve bu kelimeleri tahlil ederek ayetleri tefsir ettiği görülmektedir. Son olarak İbn Abbas'ın, ayetleri tefsir konusunda Hz. Peygamber (a.s.) ve sahabenin büyüklerinden öğrendiği tefsir yöntemini takip ettiği tespit edilmiştir. Hz. Peygamber (a.s.) ve sahabenin, hakkında açıklama yapmadığı ayetlerde ise İbn Abbas'ın kullandığı dilsel tefsir yönteminin filolojik tefsirin temellerini oluşturduğu, kendisinden sonra gelen tefsir alimlerinin de bu temel üzerine kurulan ilmî birikimden istifade ettiği görülmüştür.

Kaynakça

- Aydın, İsmal. *Filolojik Tefsirin Doğuşu ve Gelişimi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Aydın, İsmail. “İbn Abbas: Filolojik Tefsirin Öncüsü”. *EKEV Akademi Dergisi*, 15/48 (2011), 117-132.
- Babai, Alikerber. “Sahabi Bir Müfessir Olarak İbn Abbas ve Onun Tefsirdeki Konumu”. *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi* 2/6 (2014), 169-190.
- Bekkâr, Abdülkerîm. ‘*Abbâs Müessisu ‘ulûmi’l-‘Arabiyye*. Ammân: Dâru’l-A’lâm, 2002.
- Buḥârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u’s-şâhiḥ*. 8 cilt. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr b.y.: Dâru Tavki’n-Necât. 2. Basım. 1422/2001.
- Bulut, Ali. “Kur’an Filolojisine Dair İbn Abbâs’a Nisbet Edilen Üç Eser”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/21 (2005), 279-297.
- Bulut, Ali. *Hicri ilk üç asırda Kur’an filolojisine dair eser veren ilim adamları ve eserleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Caṭlâvî, Hâdî. *Kaḍâye’l-luḡa fî kutubbi’t-tefsîr*. Tunus: Dâru Muhammed Alî el-Hâmî, 1998.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsîr Usûlü*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1971.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *Tâcü’l-luḡa ve Sîḥâhu’l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru’l-ilm li’l-melâyin, 1987.
- Cürcânî, ‘Alî b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. “Leḡā” *Mu‘cemu’t-Ta’rîfât*. thk. Muhammed Sıddîk el-Miñşâvî. Beyrut: Mektebetu Lubnân, 1985.
- Cüveynî, Mustafâ eş-Şâvî, *Menâhic fi’t-Tefsîr*. İskenderiye: el-Meârif, 1971.
- Çakan, İsmail Lütfî – Eroğlu, Muhammed. “Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/77. İstanbul: Tdv Yayınları, 1988.
- Çetin, Mustafa. “Abdullah b. Abbas (r.a.) ve tefsiri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1983), 227-238.

http://acikerisim.deu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/3988/1983_1_CETINM.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Dâli, Muhammed Ahmed. *Mesâilü Nâfi b. Ezrak*. Dimaşk: byy., 1993.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meâli. çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin: Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 11. Basım. 2006.
- Durur, Mehmet Ali. "Dilbilimsel Tefsirin Gelişimi ve İbn Abbâs'ın Dilbilimsel Tefsîre Etkisi" *Kesit Akademi Dergisi* 5/21 (2019), 400-436.
- Ebû Hayyân, Eşîruddîn Muhammed b. Yûsuf. *el-Baḥru'l-muḥîṭ*. 11 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993).
- Ebû Zehra, Muhammed. *İslam'da Fikhî Mezhepler Tarihi*. trc. Abdulkâdir Şener. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1976.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Muhammed Fuâd Abdülbâkî". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Tdv Yayınları 2020.
- Ḥumeydî, Abdulaziz b. Abdillâh. *Tefsîru İbn 'Abbâs ve merviyâtuhû fi't-tefsîr min Kutubî's-Sunne*. Mekke: Câmî'atu Ummu'l-Kurâ, ts.
- İbn 'Abdî'l-Berr, Yûsuf b. 'Abdillâh b. Muhammed. *Câmî'u beyânî'l-ilm ve fadlih*. 2 cilt. thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Zuheyri. Riyad: Dâru İbn Cevzî, 1414/1994.
- İbn Cemâ'a, İbrâhîm b. Sa'dullah el-Kinânî, *Tezkiratu's-sâmi' ve'l-mütellim fi edebî'l-âlim ve'l-müte'allim*. Thk. Muhammed Hâşim en-Nedvî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İlmiyye, 1429/2008.
- İbn Ebî Talha, Alî. *Sahifetu Alî b. Ebî Talha fi tefsîri'l-Kur'ani'l-Kerîm an İbn Abbâs*. Thk. Râşid Abdülmun'im er-Reccâl. Kahire: Mektebetü's-Sunne, 1991.
- İbn Ḥacer, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali el-'Aşkalânî, *el-İşâbe fi temyîzi's-şahâbe*. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1415/1995.
- İbn Ḥaldûn, Abdurrahmân bin Muhammed. *el-Muḳaddime*. 2 cilt. nşr. Étienne Marc Quatremère. Beyrût: Mektebetu Lübnân, 1992.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed İbn Ebî Bekr. *İ'lâmu'l-muvaḳḳî'in 'an Rabbi'l-âlemîn*. 7 cilt. Kahire: Dâru İfki'l-Cevzî, 1388/1968.
- İbn Keşîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 cilt. Beyrut: Mektebetu'l-me'ârif, 1410/1990.
- İbn Keşîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *Tefsîru'l-Ḳur'ani'l-azîm*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-'Arab*. 15 cilt. thk. Abdullah Ali el-Kebîr vd. Kahire: Dâru'l-Me'ârif ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *eṭ-Ṭabakâtu'l-kubrâ*. 11 cilt. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetu'l-Hâneçî, 1421/2001.
- İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferac. *Şifatu's-şafve*. thk. Halid Mustafa Ṭartûsî. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-'Arabî, 1433/2012.

- İbnu'l-Eşîr, 'İzzüddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-jâbe fi ma'ri-feti's-şahâbe*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed. *Gâyetu'n-nihâye fi ttabakâti'l-kurrâ*. 2 cilt. nşr. Gotthelf Bergstraesser. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İl-miyye 2006.
- Kâfiyeci, Muhyiddin Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Süleyman. *Kitâbu't-teysîr fi kavâ'idi 'ilmi't-tefsîr*. nşr. İsmâîl Cerrahoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Ya-yınları, 1974.
- Kılıç, Hulusi. "Fîrûzâbâdî". *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 142. İstanbul: Tdv Yayınları 1996.
- Kırca, Celal. Kur'an'a Yönelişler. İstanbul: Tuğra Neşriyat, 2021.
- Kırcı, Recep. "Arap dilindeki مٌ ve ؤٌ Edatlarıyla İlgili Bir İnceleme". *Pamukkale Üni-versitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021). 588-600.
- Kırcı, Recep. *Ebû Alî el-Fârîsî'nin Sarf İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yay. 2021.
- Muhâsibî, Ebu 'Abdillâh Hârîs. *Risâletü'l-Mustersidîn*. thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde. Ha-lep: Mektebetu'l-matbûati'l-İslâmiyye, 1391/1971.
- el-Mu'cemu'l-vesîf*, nşr. İbrahim Mustafa vd. Kahire: b.y., 1960.
- Neysâbü'rî, Muhammed İbn Abdillâh. *Ma'rifetu 'ulûmi'l-hâdiş*. nşr. Seyyîd Muazzam Huseyn. Kahire: b.y., 1937.
- Özek, Ali. "Dirayet müfessiri İbn Abbas". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 0/4 (1986). 67-74. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/162525>
- Râfi'î, Mustafâ Sâdik. *Târîhu âdâbi'l-'Arab*. 3 cilt. nşr. Abdullâh el-Minşâvî – Mehdi el-Bahkirî. Kahire: Mektebetü'l-İmân, 1997.
- Saipova, Saida. "İbn Abbas (68/687) ve Kur'ân Yorumlamaları". *Kur'ân ve Yorumu -İlk Üç Yüz Yıl-* 1. ed. Halil Rahman Açar. Ankara: İlim Dallarının Düşünce Temel-lerini Araştırma Enstitüsü Yayını, 2019.
- Sâmerrâî, İbrâhîm. *el-Medârisü'n-Nahviyye*. Ammân: Dâru'l-Fikr 1987.
- Şâvî, Mustafâ el-Cuveynî. *Menâhic fi't-Tefsîr*. İskenderiye: el-Meârif 1971.
- Sezgin, Fuât. *Târîhu't-Turâsi'l-'Arab*. 10 cilt. trc. Mahmud Fehmi Hicâzî. Riyad: by. 1411/1991.
- Suyûtî, Ebû'l-Faḍl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'an*. 2 cilt. nşr. Mustafâ Dîb el-Buğâ. Dimaşk: Dâru İbn Keşîr, 2006.
- Ṭaberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. 15 cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *et-Târîhu't-Ṭaberî târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*. 11 cilt. Mekke: Daru'l-ma'ârif, 1387/1967.
- Ṭaberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. 26 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.

Ṭahmaz, 'Abdulhamid Mahmud. *'Abdullah bin 'Abbas el-imâmu'l-bahr 'âlimu'l-'asr*. Mısır: Dâru's-selâm 1987.

Zehabî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 cilt. Kahire: b.y. 1976.

Zehabî, Muhammed Hüseyin. *Tezkiratu'l-huffâz*. 4 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-'Arabî ts.

Zuhrî, Muhammed b. Sa'd. *Kitâbu't-ṭabaḳātu'l-kubrâ*. 3 cilt. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetu'l-Hancî 1421/2001.